

His pedagogical heritage and practical activity influenced the course of the epoch, and the teacher's labor in the field of education and upbringing became a unique "encyclopedia of education", which to nowadays has a significant influence on the world system of education and upbringing.

On the basis of facts, statistics, analysis of relevant publications, it was concluded that V. Sukhomlynskyi is the most famous foreign teacher in China: over the past forty years, about 90% of Vasyl Sukhomlynskyi's works have been translated into Chinese. The Chinese People's Republic is the only country where in 2001 a 5-volume edition of works by a Ukrainian teacher was re-released. The CPR is the only country where in 2001 the 5-volume edition of the works of the Ukrainian teacher was republished. Researchers and practitioners of education in China, Chinese teachers wrote over 10,000 scientific books, articles and monographs, imitating Vasyl Sukhomlinskyi, creatively developing his teaching.

It was found out that at the beginning of the XXI century in China, a qualitatively new, most fruitful stage in the study of the ideas of a Ukrainian teacher began, which characterizes not only the study, translation, distribution of Sukhomlinskyi's heritage, but also the creative realization of Sukhomlynskyi's ideas through the writing of Chinese scholars and teachers of their own works.

Key words: V.O. Sukhomlynskyi, Ukrainian teacher, education, pedagogical heritage, Chinese People's Republic, teacher, development of ideas.

Переклад редакції

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018

Н. А. Басіладзе

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЛЮБОВ, ШЛЮБ І СІМ'Ю

*Любов – це, образно говорячи, квітка, що вінчає
благородство усього людського, і про красу цієї
квітки треба думати до того, як до людини сам собою
прийде статевий потяг, треба облагороджувати її почуття.
В. О. Сухомлинський*

Анотація. У статті здійснено аналіз поглядів В. О. Сухомлинського на любов, шлюб і сім'ю, на підготовку молоді до сімейного життя як одне з основних завдань школи.

Схарактеризовано праці педагога, як-то: «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина», «Листи до сина», «Книга про любов», «Батьківська педагогіка», «Мудра влада колективу» («Методика виховання колективу»), «Думки про шкільне виховання», у яких В. Сухомлинський звертав увагу на такі актуальні питання, якими є любов, взаємини між чоловіками і жінками, підготовка їх до спільного сімейного життя, шлюб, розвиток материнських і батьківських почуттів, оволодіння

абеткою взаємин чоловіка й дружини і т. п.

Доведено, що В. Сухомлинським створена оригінальна, цілісна система підготовки молоді до кохання, шлюбу, виховання дітей.

Визначено внесок ученого-педагога в теорію педагогіки й шкільну практику, в удосконалювання форм роботи школи з батьками, показана доцільність організації «педагогічної школи» для батьків, «психологічних семінарів» для вчителів і необхідність спеціально організованого курсу для старшокласників «Культура взаємовідносин у сім'ї» задля підготовки молодих людей до спільного сімейного життя.

Ключові слова: В. Сухомлинський, любов, шлюб, сім'я, педагогічна спадщина, батьківська педагогіка, виховання дітей у сім'ї, відповідальність за виховання дітей.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань школи видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський вважав підготовку молодих людей до любові, шлюбу й сім'ї, позаяк він був глибоко переконаний, що їхня майбутня любов і відносини між собою багато в чому будуть залежати від тієї виховної роботи, яку проводить школа. А якщо ні, то, переконував педагог, зі стін школи вийдуть «сімнадцяти-вісімнадцятирічні діти, що дозріли фізично для того, аби народити дітей, й не дозріли духовно, щоб любити й виховувати» [5, с.171]. У своїх працях: «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина», «Листи до сина», «Книга про любов», «Батьківська педагогіка», «Мудра влада колективу» («Методика виховання колективу»), «Думки про шкільне виховання» й ін. В. Сухомлинський звертав увагу на такі актуальні питання, якими є взаємини між чоловіками і жінками, підготовка їх до спільного сімейного життя, розвиток материнських і батьківських почуттів, оволодіння абеткою взаємин чоловіка й дружини і т. п. Вирішення цих проблем Василь Сухомлинський вважав невідкладним завданням школи. Директора Павлівської середньої школи дуже непокоїв той факт, що ні сім'я, ні школа не вчили підлітка розбиратися в таємницях сімейного життя. Відповідний предмет у той час у школі не вивчався, а батьки ухилялися від бесіди з дітьми на цю тему, тому що часто самі не були підготовлені для такої бесіди. У результаті усього цього нерідко руйнувалися сім'ї й нівечилося життя молодих людей.

Вважаємо, що актуалізація поглядів В. Сухомлинського на любов, шлюб, сім'ю дасть змогу не лише глибше пізнати спадщину видатного педагога, але й сприятиме успішному вирішенню проблем підготовки майбутніх батьків до створення сім'ї та виховання дітей.

Саме аналіз поглядів Василя Сухомлинського на любов, шлюб, сім'ю є **метою** пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. До розгляду окремих аспектів означеної проблеми у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського за останні роки зверталися Л. Бондар, О. Петренко,

О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.

Однак, незважаючи на наявність окремих праць, все ж на сьогодні очевидна потреба у цілісному аналізі поглядів педагога у контексті соціокультурної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті «Думки про шкільне виховання», а також у книзі «Батьківська педагогіка» В. Сухомлинський аналізував ситуацію, коли в школу прийшла молода мати, яка була його ученицею, гордістю школи, а тепер, через десять років привела дочку до школи. Вона розповідала про своє життя, розкрила свою душу й розповіла, що вийшла заміж, але із чоловіком прожили лише півроку, а потім розлучилися. Тепер вона одна виховує дочку. Причиною цього вона вважає те, що в школі їх не навчили бути чоловіком і дружиною: «Адже розійшлися ми із чоловіком... не через те, що, як звикли казати, «не зійшлися характерами». Ні, ми просто не вміли бути чоловіком і дружиною. Ні він, ні я. Не вміли любити один одного... Не вміли поважати одне одного. Не вміли відчувати поруч із собою людину...» [9, с.398].

Після цієї бесіди Василь Олександрович ще раз переконався у тому, що школа, дійсно, «не вчить жити»: «Вчимо всього, знають наші вихованці силу-силенну корисних і потрібних (а інколи й не дуже потрібних) речей: і в якому стані перебуває вода на п'ятикілометровій глибині, і що записано було в законах царя Хаммурапі, і скільки атомів речовини в кубічному сантиметрі міжзоряного простору, і що таке гравітація..., але нічого не знають про те, як жити родинним життям, що це воно значить – бути дружиною і чоловіком, матір'ю і батьком своїх дітей» [6, с.400]. Вступаючи в шлюб, юнак і дівчина не мають навіть уявлення «про ту складну, тонку культуру взаємин, яку вимагає сімейне життя». Одним словом, «будуємо будинок, а фундаменту немає» [9, с.398]. Незнання, як жити сімейним життям, веде до розлучень, а «сльозами і горем дітей обертаються розлучення батьків» [6, с.400].

В. Сухомлинський прищеплював підліткам думку про те, що любов – це переддень материнства й батьківства. Людина, яка любить, повинна відчувати почуття відповідальності за того, кого любить, і того, кого створює. Тому любов тоді високоморальна, коли вона розумна й завбачлива. Звертаючись до підлітків і юнаків, В. Сухомлинський наставляв їх: «Поважай дівчину, бережи її честь, гідність, гордість, незалежність. Дівчина, що пробудила в тебе почуття симпатії, може стати твоєю дружиною, матір'ю твоїх дітей. Вона повторить тебе й себе в новому поколінні. Це і є безсмертя роду людського» [2, с. 255].

Василь Олександрович упродовж десяти років вивчав причини розлучень 200 молодих сімей і дійшов висновку, що 189 розлучень відбулися через непогодженість молодих в сімейних справах, «невміння зрозуміти один одного». Деякі молоді матері до народження дитини так підготовлені морально, відзначав В. Сухомлинський, як безграмотна

людина до вивчення філософії. Тому, вже починаючи з 1966-67 н. р., не чекаючи директив зверху, педагог запровадив викладання курсу «Культура взаємовідносин у сім'ї» (етичний курс «Сім'я, шлюб, любов, діти»): «Ми вже кілька років вчимо юнаків і дівчат, як готуватися до шлюбу і жити подружнім життям, у чому полягає висока культура взаємовідносин у сім'ї, як виховувати своїх дітей. Звичайно, викладати цей дуже важливий предмет в умовах, коли в навчальному плані на подібні теми не виділяється жодної години, нелегко. Але хоч би які були труднощі, ми перемагаємо їх, бо знаємо, що предмет цей не менш важливий, ніж математика, фізика, хімія... Якщо не найважливіший... Не всім бути фізиками і математиками, а батьками бути всім, чоловіками й дружинами – всім» [8, с.181].

На початку 80-х років минулого століття в IX–X класах загальноосвітньої школи був уведений новий предмет – «Етика й психологія сімейного життя». Цей предмет, як і «Культура взаємовідносин у сім'ї» Василя Сухомлинського, мав ту саму мету – підготовку молодих людей до спільного сімейного життя. Цей факт свідчить, що В. Сухомлинський випереджав свій час і передбачав майбутнє.

Читати цей курс, вважав В. Сухомлинський, можна довити тільки тому педагогові, який духовно багатий, морально чистий і високоморальний. В. Сухомлинський не применшував значення інших наук, без яких не можна уявити собі культурної людини, але переконував, що знання про культуру людських взаємин повинні стояти на першому місці, тому що ми живемо в епоху Людини. Підготовка учнів до великої місії батька й матері, на думку педагога, повинна починатися з виховання людяності, благородних людських відносин, свідомого керування бажаннями, почуттями. Молоде подружжя повинне вміти стримувати свої бажання, підкоряти їх спільним інтересам сім'ї. Щасливі ті люди, вважав Василь Олександрович, які вміють керувати своїми почуттями й бажаннями, а «людина, яка не знає меж своїм бажанням і не вміє співвідносити їх з інтересами інших людей, ніколи не стане гарним громадянином» [10, с.183]. Такі люди думають тільки про себе, для них «особисті бажання вище всього на світі», – писав В. Сухомлинський [6, с.401]. Тому в бесіді з молодими людьми треба аналізувати як позитивні, так і негативні сторони сімейного життя; треба вчити їх, як виникає бажання в людини, які з них можна задовольнити, які ні, як підкоряти наші бажання спільним інтересам сім'ї і т. п. У бесіді з учнями на цю тему учитель повинен вибрати правильний тон, уникати зайвих нотацій і створити в класі атмосферу відвертості: «Нам, старшому поколінню, треба навчитися говорити з дітьми і юнацтвом про велике і прекрасне – кохання, шлюб, народження дітей, людську вірність до могили; про смерть і пам'ять серця. Доти, поки ми не навчимося про це говорити й думати, ми не навчимо наших дітей чистоти й краси помислів і почуттів. Невігластво ж у цій сфері обертається сльозами й горем дітей» [9, с.399].

На думку В. Сухомлинського, поки молодь розбереться в таємницях любові до протилежної статі, треба вчити їх любові до людей взагалі, а «насіння високоморальної любові треба закладати в дитинстві, отроцтві, задовго до того, як з'явиться статевий потяг» [3, с.21], а це останнє треба перетворювати у високоморальне почуття любові, використовуючи для цієї мети весь величезний досвід людства. Наші вихованці повинні знати з дитинства, що людина – вища цінність у світі і її треба завжди й усюди поважати. Разом із тим, ми повинні вчити їх віддавати тепло своєї душі іншим людям, допомагати нужденним і знаходити в цьому особисту радість. Це дуже важка справа, але без цього немає ні любові чоловіка й дружини, ні людяності. Без добрих почуттів взагалі немислима справжня людина. На думку Сухомлинського, хто не вміє по-справжньому кохати, той лише жива істота, народжена людиною, але ще не Людина. «Людина може навчитися зводити величні споруди – гідростанції й палаци, космічні кораблі й атомні підводні човни, але якщо він не навчиться по-справжньому любити, вона залишиться дикуном. А освічений дикун у сто разів небезпечніший за неосвіченого» [3, с.172-173].

Справжня любов має на увазі критичне ставлення особистості до своїх вчинків і справ, шляхетність інтимних почуттів, здатність того, щоб у дівчині або юнакові бачити не істоту протилежної статі, а людину й перейнятися почуттям любові й поваги до неї. В інших випадках любов буде заснована лише на інстинктивних почуттях. «Якщо немає нічого, крім статевого потягу, – писав В. Сухомлинський у «Листі до доньки», – то в подружньому житті буде лише вміння народжувати дітей – для цього ж великої мудрості не треба, квочка теж виводить курчат, цього її навчила природа... Але діти – не курчата, і якщо вони народжуються істотою, мудрість якої не сягає далі мудрості квочки, то вони нещасні» [11, с.83].

Справжня любов – чисте, благородне почуття, перевірене щирою дружбою й часом, яке виключає фізичну близькість закоханих до шлюбу. У «Листах до сина» В. Сухомлинський писав: «Мене тривожить, я б сказав, розбещеність у легкій формі, якою «хворіє» багато молодих людей. Серед білого дня, буває, ідуть по вулиці хлопець і дівчина, ідуть і обнімаються, а то й цілуються. Я одного разу запитав в однієї дуже молодій дівчини: «Невже тебе не бентежить те, що люди кругом?» Вона відповіла: «А хіба дружбу треба приховувати?»

Це, щонайменше, нерозумна відповідь дівчини, готової фізично до народження людини, але не готової морально» [7, с.48].

На думку Сухомлинського, любов – це борг однієї людини перед іншою, відповідальність за її долю, за її майбутнє; любити – значить насамперед віддавати любимій істоті сили своєї душі, творити для неї щастя. «Цілувати й пестити людина може того, – писав Сухомлинський, – кому вона дає якесь моральне зобов'язання: стати чоловіком, стати батьком її дітей. Усяку іншу любов, любов для гострих відчуттів, любов від нудьги – я вважаю розбещеністю ... Розпусник і негідник той, хто в

любіві шукає тільки джерело насолод» [там само].

Вірна любов, на думку Сухомлинського, любов на все життя, а любов з першого погляду – короткочасна. Тому до створення сім'ї молоді люди повинні добре вивчити один одного й подумати про те, що чи зможуть вони спільно жити й перенести ті тяготи, які покладає на них сім'я. А якщо ні, то сім'я, створена на любові з першого погляду, швидко зруйнується й любов між людьми зникне.

Разом із цим, юнак до створення сім'ї повинен добре подумати про свої матеріальні можливості, чи зможе самостійно забезпечити родину матеріально, тому що «одруження не тільки духовний зв'язок, але й матеріальний». Тому юнакам, що вирішили створити сім'ю, Сухомлинський радив: «Перед тим, як створювати сім'ю, перевір себе, чи готовий ти до цього; чи вмієш ти бути відданим, вірним людині; чи немає в тебе лінії душі, егоїзму, безсердечності; чи вмієш ти керувати своїми бажаннями; чи готовий ти забезпечити сім'ю матеріально...

Сімейне життя не може бути й ніколи не буває суцільним святом. У ньому більше тривоги, хвилювань, турбот, ніж чистої радості... Умій мужньо боротися з горем, нещастям, яке може звалитися на твою сім'ю. Одне з найбільших лих, що можуть спіткати сім'ю, – хвороба коханої людини. Бути вірним і відданим у біді – це вимагає від людини величезної напруги духовних сил, а нерідко й самопожертви. Умій любити людину й тоді, коли вона стала хворою, немічною» [2, с.259-260].

З корисними повчаннями звертався Сухомлинський і до дівчат:

«Дівчина, будь мудрою й вимогливою в любові. Любов – гаряче почуття, але панувати над серцем повинен розум. Для дівчини це особливо важливо...

Любов і легкодумство несумісні. Ти ризикуєш стати нещасною людиною, поспішаючи скоріше «вискочити заміж». Своєму чоловікові ти довіряєш життя. Не вір байкам, що «з милим і в курені рай» [2, с.268].

На думку В. Сухомлинського, любов лише тоді зміцнює сім'ю, коли, крім любові, у молодих людей є ще багатство духовного життя. «Якщо ж любов обмежується статевим потягом, духовний покрив цього потягу настільки вбогий, що відносини незабаром оголюються, фізична сторона близькості оголюється» [7, с.50]. На жаль, деякі молоді люди на це не звертають ніякої уваги й при створенні сім'ї вдовольняються тільки зовнішніми, фізичними рисами протилежної статі й не бачать або не прагнуть бачити суттєве – внутрішню сторону особистості, що приводить до фатальних наслідків. Такі сім'ї швидко руйнуються. За слушним зауваженням Сухомлинського, «там, де любов виражається тільки в скороминущому зачаруванні зовнішніми рисами, де людина шукає насолоду тільки в красі обличчя, фігури, – неминучі розчарування, «несумісність характеру» [7, с.49]. Тому кожний хлопець, як вище було сказано, це дуже важливе питання повинен вирішити після довгих роздумів і не керуватися поспішним почуттям, але, на думку деяких,

«почуттю не накажеш». В. Сухомлинський не розділяв цю думку. Він писав: моральна культура саме в тому, що розум керує почуттями, а там, де розум дрімає, народжується моральна порожнеча, розбещеність. За його слухним зауваженням, твердження того, що почуттю не накажеш, «це м'яке покривало, яким намагаються прикривати статеву розбещеність і «свободу любові...» [7, с.47].

На думку В. Сухомлинського, справжня любов не існує без людської гідності й почуття честі. Якщо в людини немає почуття честі, вона не зможе по-справжньому любити. Тому у виховній роботі з учнями Сухомлинський велику увагу приділяв упровадженню в молоді цих почуттів.

У деяких дівчат, відзначав Сухомлинський, настільки низьке почуття власної гідності, що до шлюбу вони дозволяють хлопцю все, а після одруження терплять від нього знущання, приниження й навіть побої. «Він мене б'є, а я його люблю», – така їхня філософія. На думку Сухомлинського, проти такої «рабської філософії» і «жіночої покірності» треба боротися постійно й завзято. Це крива справа школи, сім'ї й усієї громадськості. Інакше така філософія може розпустити своє коріння й погубити молодих людей.

Зміцненню любові між подружжям сприяють діти, безсонні ночі перед їх ліжком, практичний прояв материнської й батьківської любові. У вихованні дітей активну участь повинен брати й батько. Його «тверда рука» потрібна й дітям. Правий був В. Сухомлинський, коли писав: «Щастя батьківства й материнства – не манна небесна, воно... приходить тільки до тих, хто не боїться одноманітної, багаторічної праці до самозабуття. Складність цієї праці полягає в тому, що вона, ця праця, являє собою злиття розуму й почуттів, мудрості й любові, уміння, насолоджуючись нинішнім моментом, тривожно заглядати в майбутнє. Там, де втрачена ця мудра батьківська й материнська здатність, щастя стає примарою» [8, с.13].

Для створення сім'ї недостатньою є тільки фізична готовність дівчини і юнака, переконував В. Сухомлинський. Головне в цьому – їхня моральна досконалість, що, насамперед, виражається в духовній спільності чоловіка й жінки. Без цього справжньої любові немає. «Любов – це квіти моральності, – писав Сухомлинський; – немає в людини здорового морального кореня, – немає й благородної любові» [4, с.135]. Але розбиратися в цьому дуже важко, тому що «любов одна, але підробок під неї тисячі» [12, с.91].

На думку Сухомлинського, справжня любов без духовної спільності чоловіка й дружини не існує. У цій спільності велику роль відіграє єдність їх поглядів. Між людьми, у яких немає загальних інтелектуальних інтересів, не може бути справжніх морально-естетичних відносин. Для цього не обов'язково, щоб подружжя мало ту саму спеціальність і однакову освіту. Педагог писав: «Ми знаємо сім'ї, де чоловік і дружина не

тільки не мають однакової освіти, але й за характером праці у них, здавалося б, інтелектуальні інтереси зовсім різні. Наприклад, чоловік – механізатор колгоспу, дружина – учителька; чоловік – ланковий рілльничої бригади, дружина – провізор, але тим часом саме в цих сім'ях панує атмосфера спільності інтелектуальних інтересів» [3, с.99-100]. За Сухомлинським, вирішальне значення в цьому має всебічний розвиток люблячих. Крім, так сказати, свого вузько професійного інтересу в таких сім'ях різносторонній загальний розвиток – знання про природу, людину, суспільне життя, мистецтво, літературу і т. п.

Самим аморальним, таким, що знищує любов, вважав Сухомлинський, – прагнення «вдало» вийти заміж, тобто одружитися з такою людиною, яка матеріально добре забезпечена.

На думку деяких людей, в окремих сім'ях любов чоловіка й дружини згасає у зв'язку з матеріальними проблемами, Тут на перше місце виступає квартирне питання. На думку ж Сухомлинського, матеріальні проблеми мають відносний і тимчасовий характер. Творча праця з метою усунення цих недоліків ще більше зміцнює духовно-психологічну спільність членів сім'ї. Вищим проявом цієї спільності є вірність у любові й сімейних відносинах подружжя [3, с.114-115].

У деяких молодих людей сімейне щастя й насолода здаються невичерпними і коли в сім'ї виникає якась проблема, вони відразу падають духом і «поезія любові» зникає. «Вони забувають, – писав Сухомлинський, – що вогонь любові, образно виражаючись, постійно вимагає гарного пального – різностороннього духовного життя, і, якщо цього пального немає, любов швидко вгасає або ж чадить, отруюючи повітря собі й людям» [7, с.50]. Тому молоді люди, які створюють сім'ю, повинні добре знати, що вони є в «більшій мірі творцями своєї любові, ніж споживачами її радостей» [2, с.266]. А хто цього не вміє, той швидко розчарується й шукає іншого шляху для розваги, що часто приводить до фатальних наслідків.

Молоде подружжя постійно повинне виховувати себе й передавати свої духовні багатства одне одному й тим самим збагачуватися. «Любити, – писав В. Сухомлинський, – це значить насамперед **віддавати** (виділення Сухомлинського – Н.Б.), віддавати любимій істоті сили своєї душі, творити для неї щастя» [7, с.48]. Взаємний обмін духовними цінностями, вважав В. Сухомлинський, є необхідною умовою для виховання тонкощі почуттів і для вироблення в собі вміння почувати людське. «Бути другом, – писав він, – це значить насамперед виховувати людину, стверджувати у ній людське» [7, с.39]. Для підтвердження своїх слів В. Сухомлинський навів українське прислів'я: «У хорошого чоловіка й дружина хороша, у хорошій дружини – і чоловік хороший» [2, с.249].

Таким чином, на думку Василя Олександровича Сухомлинського, вникати в любов «розумом і серцем» можуть не всі. Це доля лише окремих людей. Для цього необхідно постійне поповнення духовного запасу й

збагачення його новими благородними почуттями, тому що багатство сім'ї багато в чому залежить від багатства чоловіка й дружини, того, що вносить кожний з них у сім'ю. Коли це багатство буде зовсім вичерпане й ні чоловік і ні дружина не в змозі що-небудь нове внести в сім'ю, між чоловіками починається конфлікт, що поступово переростає в бійку, метушню й приводить до розпаду сім'ї.

Для того, щоб цього не трапилося, повчав педагог, школа повинна вжити попередніх заходів, інакше молоді люди увійдуть у життя із «заржавленими душами» і почнуть розмножувати нещасних дітей, що Сухомлинський називав «грою зі зброєю». Такі діти, на його думку, є дітьми легковажного вчинку їхніх батьків. Для них не існує нічого святого. Тому, коли вони виростають, у багатьох випадках, стають важковиховуваними.

Щоб уникнути всього зазначеного вище, у Павлиській середній школі за часів Сухомлинського регулярно проводилися бесіди й диспути про любов і дружбу. Такі заходи проводилися не тільки у школі, але й у сільському клубі. «Ми в Павлиші проводимо такі бесіди поки тільки в позаурочний час, – писав Сухомлинський. – Говоримо про те, як морально підготувати себе до виконання материнського обов'язку, як жити в шлюбі, що означає любов людини до людини» [11, с.20]. Такі теми розглядалися також на засіданнях педради й психологічного семінару. Під час бесіди з учнями В. Сухомлинський часто приводив конкретні приклади з життя про взаємини подружжя й з дитинства прищеплював учням любов і повагу до майбутнього чоловіка, дружини, учив їх творенню людини, що вважав основною місією молодят.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, В. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці, починаючи 50-х років ХХ ст. розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків, він готував молодих людей до батьківської місії ще тоді, коли вони сиділи за партою. «Можливо, це видається комусь дивним, можливо, ми помиляємося, – писав він, – але головне в нашій роботі з «професійної орієнтації» – виховання майбутніх батьків-вихователів уже за шкільною партою...» [1, с.608].

У працях «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина», «Книга о любви», «Батьківська педагогіка» педагог описав власну методику формування найтонших сфер морального життя людини – материнського і батьківського виховання, ставлення до батьків, дітей, старших членів сім'ї. У «Листах до сина» й «Листах до дочки» вчений підтвердив дав конкретні поради щодо підготовки молоді до сімейного життя.

У Павлиській школі було створено чітку систему педагогічної освіти і пропаганди педагогічних знань серед населення, батьків і старшокласників. В. Сухомлинський вважав за необхідне ввести в зміст загальноосвітньої школи необхідний мінімум педагогічних знань,

виховувати майбутніх батьків, морально готувати їх до великої відповідальної батьківської місії. Він підкреслював, що безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться передусім суспільству. Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної соціальної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить передусім від духовного багатства, вірності кохання, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь.

Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що ідеї Василя Сухомлинського про любов, шлюб, сім'ю на сьогодні є досить актуальними, мають велике теоретичне, історико-культурне і практичне значення у підготовці молоді до сімейного життя, виконання майбутніх сімейних обов'язків, для вивчення спадщини Василя Олександровича.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у здійсненні аналізу традицій сімейного виховання, аналізу «такого вічного питання» сімейного виховання, як поєднання вимогливості і доброти, суворості і ласки, слухняності і свободи у вихованні дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинский В. А. Гармония трех начал / В. А. Сухомлинский // Журналист. – 1970. – № 6. – С. 8–11.
2. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: (Советы воспитателям). / В. А. Сухомлинский. – Минск: Нар.асвета, 1978. – 288 с.
3. Сухомлинский В. А. Книга о любви / В. А. Сухомлинский; сост.: А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов; предисл. Л. В. Голованова. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 191 с.
4. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1981. – 191 с.
5. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива / В. А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1975. – 239 с.
6. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 378–392.
7. Сухомлинский В. А. Письма к сыну В. А. Сухомлинский / [Предисл. Г. Медынского]. – Москва: Просвещение, 1979. – 95 с.
8. Сухомлинский В. А. Родительская педагогика / В. А. Сухомлинский. – М.: Знание, 1978. – 96 с. – (Нар. ун-т. Пед. фак.; № 6).
9. Сухомлинский В. А. Родительская педагогика. – Избр. пед. Сочинения: в 3-х томах. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 3. – С.395–420.
10. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский / Пер. с укр. Н. Дангуловой. – Москва : Мол. гвардия, 1971. – 336 с.

11. Тартаковский Б. С. Повесть об учителе Сухомлинском; Смерть и жизнь рядом: Повести. / Б. С. Тартаковский. – К.: Днипро, 1983. – 408 с.
12. Этика и психология семейной жизни: проб. пособ. для учит. / И. В. Гребенников, И. В. Дубровина, Г. П. Разумихина [и др.]; под ред. И. В. Гребенникова. – К.: Рад. шк., 1986. – 256 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Sukhomlinskij V. A. Garmoniya trekh nachal [Harmony of Three Beginnings] / V. A. Sukhomlinskij // ZHurnalist. – 1970. – No 6. – S. 8–11. (in Russian)
2. Sukhomlinskij V. A. Kak vospitat' nastoyashchego cheloveka: (Sovety vospitatel'nyam). [How to Raise a Real Person: (Tips for Educators)] / V. A. Sukhomlinskij. – Minsk: Nar. asveta, 1978. – 288 s. (in Russian)
3. Sukhomlinskij V. A. Kniga o lyubvi [Book about Love] / V. A. Sukhomlinskij; sost.: A. I. Sukhomlinskaja, L. V. Golovanov; predisl. L. V. Golovanova. – M.: Mol. gvardiya, 1983. – 191 s. (in Russian)
4. Sukhomlinskij V. A. Metodika vospitaniya kollektiva [Methodology of Education of the Collective] / V. A. Sukhomlinskij. – M.: Prosveshchenije, 1981. – 191 s. (in Russian)
5. Sukhomlinskij V. A. Mudraja vlast' kollektiva [The Wise Power of the Collective] / V. A. Sukhomlinskij. – M.: Molodajj gvardiya, 1975. – 239 s. (in Russian)
6. Sukhomlynskyi V. O. Dumky pro shkilne vykhovannia [Thoughts about School Education] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. tv. : v 5 t. – K. : Rad. shk., 1976. – T. 5. – S. 378–392. (in Ukrainian)
7. Sukhomlinskij V. A. Pis'ma k synu [Letters to the Son] V. A. Sukhomlinskij / [Predisl. G. Medynskogo]. – Moskva: Prosveshchenije, 1979. – 95 s. (in Russian)
8. Sukhomlinskij V. A. Roditel'skaja pedagogika [Parental Pedagogy] / V. A. Sukhomlinskij. – M.: Znanie, 1978. – 96 s. – (Nar. un-t. Ped. fak.; No 6). (in Russian)
9. Sukhomlinskij V. A. Roditel'skaya pedagogika [Parental Pedagogy]. – Izbr. ped. sochinenija: v 3-h tomah. – M.: Pedagogika, 1981. – T. 3. – S.395–420. (in Russian)
10. Sukhomlinskij V. A. Rozhdenije grazhdanina [Birth of a Citizen] / V. A. Sukhomlinskij / Per. s ukr. N. Dangulovoj. – Moskva : Mol. gvardija, 1971. – 336 s. (in Russian)
11. Tartakovskij B. S. Povest' ob uchitele Sukhomlinskom; Smert' i zhizn' ryadom: Povesti. [The Story about the Teacher Sukhomlinsky; Death and Life are near: Tales] / B. S. Tartakovskij. – K.: Dnipro, 1983. – 408 s. (in Russian)
12. Etika i psihologija semejnoy zhizni: prob. posob. dlya uchit. [Ethics and

Psychology of Family Life: a book for teachers] / I. V. Grebennikov, I. V. Dubrovina, G. P. Razumihina [i dr.]; pod red. I. V. Grebennikova. – K.: Rad. shk., 1986. – 256 s. (in Russian)

Аннотация. В статье осуществлен анализ взглядов В. А. Сухомлинского на любовь, брак и семью, на подготовку молодежи к семейной жизни как на одну из основных задач школы.

Охарактеризованы работы педагога: «Как воспитать настоящего человека», «Рождение гражданина», «Письма к сыну», «Книга о любви», «Родительская педагогика», «Мудрая власть коллектива» («Методика воспитания коллектива»), «Мысли о школьном воспитании», в которых В. Сухомлинский обращал внимание на такие актуальные вопросы, как любовь, взаимоотношения между мужчинами и женщинами, подготовка их к общей семейной жизни, брак, формирование материнских и родительских чувств, овладение азбукой взаимоотношений мужчины и женщины и т.п.

Доказано, что В. Сухомлинским создана оригинальная, целостная система подготовки молодежи к любви, браку, воспитанию детей.

Определен вклад ученого-педагога в теорию педагогики и школьную практику, в совершенствование форм работы школы с родителями, аргументирована целесообразность организации «педагогической школы» для родителей, «психологических семинаров» для учителей и необходимость специально организованного курса для старшеклассников «Культура взаимоотношений в семье» ради подготовки молодых людей к совместной семейной жизни.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, любовь, брак, семья, педагогическое наследие, родительская педагогика, воспитание детей в семье, ответственность за воспитание детей.

Abstract. The article deals with the analysis of V. O. Sukhomlinskyi's views on love, marriage and family, on preparing young people for family life as one of the main tasks of the school.

Such his works as “How to raise a real person”, “Birth of a citizen”, “Letters to the son”, “Book of love”, “Parent pedagogy”, “Wise power of the collective” (“Methods of educating the collective”), “Thoughts about school education” are characterized, where V. Sukhomlinskyi drew attention to such topical issues as love, the relationship between men and women, their preparation for a common family life, marriage, the development of maternal and parental feelings, the mastery of the alphabet of the relationship between husband and wife, etc.

It is proved that V. Sukhomlinskyi created the original, integral system of youth preparation for love, marriage, and upbringing of children.

The contribution of a scientist-teacher to the theory of pedagogy and school practice, to improve the school's work with parents is determined, the

expediency of organizing a «pedagogical school» for parents, «psychological seminars» for teachers and the need for a specially organized course for senior pupils «The culture of relationships in the family In order to prepare young people for a common family life. The contribution of a scientist-teacher to the theory of pedagogy and school practice, in improving the forms of school work with parents is determined; the expediency of organizing a «pedagogical school» for parents, «psychological seminars» for teachers, and the need for a specially organized course for senior students «The culture of family relationships» in order to prepare young people for a common family life is indicated.

Key words: V. Sukhomlynskyi, love, marriage, family, pedagogical heritage, parental pedagogy, upbringing of children in the family, responsibility for the upbringing of children.

Переклад редакції

Стаття надійшла до редакції 01.10.2018

**Т. І. Пантюк,
М. П. Пантюк**

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті проаналізовано специфіку сучасного освітнього простору під впливом процесів глобалізації, технізації, інтеграції, який потребує реалізації освіти впродовж життя людини. Визначено потребу удосконалення існуючого освітнього поля у змістовій та інструментальній площинах; доведено потребу не лише фахової підготовки, але й перепідготовки кадрів різного віку і профілю. З'ясовано, що сучасна освіта не задовольняє потреб населення щодо отримання якісної освіти та здобуття нових кваліфікацій і потребує якісного реформування. Новими, оптимальними формами освіти в умовах сьогодення може стати неформальна освіта у всій її різноманітності форм, методів, способів, засобів тощо.

Ключові слова: освіта, реформування, формальна освіта, неформальна освіта, неперервна освіта, особистість, форми, методи, засоби.

Постановка проблеми. Динамічність соціально-економічного і науково-технічного прогресу, процеси інтеграції, глобалізації та технологізації суспільства, вимоги сучасного ринку праці зумовили необхідність нелінійного і варіативного розвитку освіти. Сутність останнього полягає у необхідності створити таке освітнє поле для особистості, у якому вона могла б не лише отримати певний рівень освіти,